

sporadic and random. In the western area (transitive patois in the Mid Upper Dnieper – Volyn and Mid Upper Dnieper – Podylly types), beside functioning of the doubled consonants the contraction of prolonged consonants is to be found quite positively alongside with other Podylly or Volyn features.

Originality. *The article has originally described and verified the information on the specified functioning of prolonged consonants in Mid Upper Dnieper area. According to the authentic texts, the phenomenon is presently regarded as either presented or generally missing, and as well singled out both centrally and in the periphery, alongside with features that had influenced its being preserved in the typical Mid Upper Dnieper dialects.*

Conclusion. *Regarding the peculiar character for spreading and functioning of the phenomenon in the area under consideration, the centrally located patois are being spotted, for the central, northern and southern zones respectively, with the preserved prolonged consonants, fore - lingual dental and front palatal, mostly within adjacent morphemes, that may be probably caused by a common tendency for transforming consonant clusters in this position into the doubled consonants. The cases for the missing double consonant in the centre of the Mid Upper Dnieper area are few, though its periphery (northern and western area patois, the milieu for the active migration) enjoys its growth which proves the appearance of the mixed and transition dialect forms.*

Надійшла до редакції 1.09.17

Прийнято до друку 12.10.17

УДК 811.161.2'282(477.8)

БИГУСЯК Михайло Васильович,
кандидат філологічних наук,
доцент кафедри української мови
ДВНЗ «Прикарпатський національний
університет імені Василя Стефаника»
e-mail: bihusjak@ukr.net

КУШНІРСЬКА ЛЕКСИКА В ГОВІРКАХ ТИСМЕНИЧЧИНИ: СТРУКТУРНО-СЕМАНТИЧНИЙ, НОМІНАТИВНИЙ ТА ДИНАМІЧНИЙ АСПЕКТИ

У статті вперше проаналізовано лексико-семантичні групи назв кушнірського ремесла та хутового одягу, які здавна побутують у говірках Тисмениччини, що територіально належать до покутських. Доведено, що ТГЛ кушнірства в покутських говірках є складним ієрархічним структурно-семантичним утворенням, у межах котрого виокремлено шість лексико-семантичних груп: назви сировини кушнірського ремесла, назви дій і процесів вичинки шкур, назви виконавців чи ремісників, назви інструментарію, назви приміщень, назви хутових виробів, їх крою та фасонів. Описано спільні диференційні ознаки при творенні номенів. Обґрунтовано продуктивність вторинної номінації хутових виробів, зокрема її семантичний різновид, який до сьогодні вважали малопродуктивним способом. Визначено семантичне наповнення зафіксованих номінацій, з'ясовано етимологію, встановлено основні мотиваційні моделі, визначено співвідношення між питомими та запозиченими назвами, виявлено нову та архаїчну лексику. Уведено в науковий обіг значний за обсягом матеріал, який розширює джерельну базу Словника українських говорів.

Ключові слова: покутські говірки, лексико-семантична група, номінація, мотиваційні моделі, динамічні процеси.

Постановка проблеми. Кушнірство належить до давніх видів ремесел і за часом свого виникнення значно випереджає такі виробничі процеси, як ткацтво, гончарство, ковальство. Однак лексика, що номінує кушнірство, вичинку хутових шкір, основних діячів та їх інструментаря, назви хутових виробів тощо, до цих пір не привернула належної уваги лінгвістів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Близьке відношення до окресленої проблеми має кандидатська дисертація І. В. Коропенко, у котрій розглянута слов'янська термінологія на позначення обробітку шкіри та майстрів-ремесників, із переважною орієнтацією на російську мову [1, с. 2]. Окремі народні назви цієї тематичної групи побіжно стають об'єктами опису в тих дослідженнях, де звернена увага на номінації верхнього одягу. Так, назви верхнього одягу з хутра, засвідчені на Покутті, частково розглянуті в дисертації О. Я. Гавадзин [2, с. 50–54].

Метою дослідження є структурно-семантичний, етимологічний та динамічний аналіз зазначеного сегмента побутової лексики. Об'єктом наших спостережень стали діалектні назви, пов'язані з кушнірським ремеслом, що з давніх-давен і до сьогодні побутують у говірках м. Тисмениці та навколишніх сіл, територіально належних до покутського діалекту.

Виклад основного матеріалу. За свідченнями історичних джерел, перший кушнірський цех було організовано в Тисмениці в XVII ст., а на початок XVIII ст. тут діяло вже три цехи, які займалися обробкою хутра та шкіри. Із тих пір до закінчення Другої світової війни обробіток шкіри відбувався в приватних цехах, а з 1946 р. було створено державне хутрове підприємство, яке з 90-х років минулого століття назване Хутрофірма «Тисмениця», де працювало 3 тис. робітників. Зі здобуттям Україною незалежності обсяги виробництва стали значно зменшуватися і хутрофірма припинила своє існування. Сьогодні традиції давнього кушнірського ремесла відповідно до сучасності намагається відродити спільне українсько-нідерландське підприємство «Тикаферлюкс» (назва означає «Хутро класу люкс із Тисмениці»), МРV Ukraine, інші невеликі фірми та приватні підприємства, які збувають свою продукцію у 87 магазинах та хутрових салонах міста Тисмениці. Мабуть, це сприяло тому, що місто по-народному називають «Шапкоград» або «Шубоград».

Тривалий етап кушнірства в Тисмениці та навколишніх селах сприяв тому, що в пам'яті людей старшого покоління добре збережена лексика на позначення процесів обробітку шкіри ручним способом та виготовлення відповідних виробів із неї. Так, вичиняти будь-який вид шкіри номінують *в'иправ'л'ути*, *ви'пра'їети*. Мотиватором назви є, мабуть, назва дії виправляти, оскільки шкіра зім'ята, нерівна і її слід вирівнювати під час цього процесу, виправити. Звідси походить і назва розчину *ви'н'права*. Зауважимо, що аналогічну назву в цих говірках має також розчин, яким штукатурять хату *ві'н'прав'л'ийут хату*, тобто вирівнюють стіни. Розчин для шкір у минулому називали *хл'їбна ви'н'права*, оскільки до нього входили житні висівки – *т'ріс* і сіль. Перед квашенням шкір у цьому розчині їх прали на місцевих ріках Стримбі та Вороні, води котрих є сприятливими для цього. Шкіри добре намащували цим розчином, складали шию й лапи досередини й виходив такий *хут'ровий голубець* з вовною назовні. Такі голубці складали на 5–6 днів до *п'рикадка*, *кадуба* – 'дерев'яна бочка висотою більше метра й півтораметрового діаметра'. Це старослов'янські назви, які етимологи зараховують до давніх грецьких запозичень [3, II, с. 338–339]. Ці лексеми в різних фонетичних варіантах *кадоуп*, *кад'їб* та з розширеною семантикою побутують у всіх західноукраїнських говірках [4, с. 88; 5, I, с. 334; 6, с. 134; 7, с. 128; 8, с. 181–182] і не стали літературними номінаціями. Після цього процесу шкіри знову прали в ріці, сушили і частково зволожували з метою їх пом'якшення. Кожну шкіру добре витріпували і закладали до *п'їала* 'дерев'яна рама з притискачем'. Етнологи вказують на праслов'янське походження назви з семантикою 'пристрій для розтягування шкіри' [3, IV, с. 649–650]. Відзначимо, що такої лексеми не зафіксовано в жодному діалектному словнику, а в літературній мові вживана назва *п'яльці*, *п'яльця* 'пристрій для рукоділля у вигляді рамки, на якій закріплюється розтягнута тканина' [9, с. 1607]. На *п'їалах* її *шкафу'вали*, назва дії походить від назви приладу *шкафа* 'лезо в дерев'яному затискачі', тобто знімали *м'їзд'ру* 'нижній шар шкіри'. Цей процес ще називають *м'їздру'вати*, звідси походить і назва цеху – міздрильний, що був на хутровій фабриці. Назву *шкафа* «інструмент для очистки шкіри в кушнірів» – подано в ЕСУМ із не зовсім ясною етимологією: можливо, пов'язане з днв. *Skaban* «скоблити», н. *schaben* «скоблити,

міздрити (шкуру)» або з гол. Schaven «стругати, скоблити, міздрити (шкуру)» [3, VI, с. 430]. Назви такого ж інструмента та аналогічної дії побутують у гуцульських та бойківських говірках [4, с. 216; 5, II, с. 384]; їх не засвідчено в реєстрах словників літературної мови. Кушнірські терміни *міздря*, *міздрити* мають православ'янське походження [3, III, с. 473]. Одночасно зауважимо, що лексема *міздря* та прикметники до неї *міздрювий* та *міздряний* із кушнірською семантикою зафіксовані у ВТССУМ, однак назви зазначеної дії *міздрувати* та прикметника *міздрильний* не подано [9, с. 527]. З метою пом'якшення шкіри її також *клучували* < *клуч* 'пристрій у вигляді палиці з металевою пластинкою у верхній частині й стременом у нижній'. Ключували таким чином, що шкіру прив'язували до шнурка, закріпленого в стіні й цим пристроєм, за допомогою рук і ноги її розбивали. Зауважимо, що назв *ключ*, *ключувати* з кушнірською семантикою сучасні лексикографічні джерела не фіксують. Після цього ще потрібно акуратно зістругати бічні затвердіння й лапи. Цей процес називали *гарбувати* шкіру на спеціальному пристрої, що іменують *гарбунок* 'лавка з закріпленою на ній косою'. За даними ЕСУМ, «...гарбарювати (заст.) «кушнірувати» запоз. з польської мови; п. *garbar* «кушнір», *garbowac* «вичинювати шкіри» [3, I, с. 471–472]. Назва дії *гарбувати* 'дублити' побутує в бойківських говірках [5, I, с. 161]. Лексеми *гарбар* «кушнір», *гарбарня* «майстерня, завод, де вичиняють шкіри» (із такою назвою існував завод у м. Тисмениці в XVII–XX ст.), *гарбарювати* «кушнірувати» подає сучасний словник української мови [9, с. 173], однак назви інструмента *гарбунок* немає в жодній лексикографічній праці. Далі шкіру знову закладали в п'яло й білили. Для цього використовували гіпс або крейду, а шкафою усували зі шкіри різні присохлості та вирівнювали її товщину. Пофарбовану гладку сторону шкіри *ладр* терли *ломусом* 'камінцем або пемзою' і сукном, надаючи цим їй шовковистості. Після всіх цих етапів обробки шкіру вважали виправленою, із неї можна було шити хутрянні вироби. Зауважимо також, що лексема *лядр* є німецьким запозиченням, що потрапило в українські говори через польське посередництво, де польське *lader* заст. «шкіра», «верх кожуха». [3, III, с. 336–337], однак, крім досліджуваного регіону, вона не відзначена в жодних діалектних чи нормативних лексикографічних словниках.

Із виникненням цехового виробництва розвивалися своєрідні кушнірські традиції та правила поведінки ремісників, які зводили у відповідні цехові статuti, що охоплювали всі сторони життя їхніх членів. Освоєння кушнірського фаху було довготривалим процесом. Основ ремесл навчали в промисловій школі, яка діяла при місцевій семирічці, де вивчали теорію виправи шкір, технологію пошиття, виготовлення лекал. Конкретному ремеслу можна було навчитися також у цеху, для цього записувалися в майстра на *термінатора* (учня) < *термін* 'термін навчання'. В історичній літературі зазначено, що по закінченню навчання термінатора «визволяли», він ставав *челядником* (стажистом) < челядь 'наймити, слуги'. Назва є давнім слов'янським утворенням і ввійшла до реєстру сучасних українських словників [9, с. 1373; 3, VI, с. 292–293]. Після закінчення такого навчання учневі видавали велике паперове типографське художньо оформлене свідоцтво, яке підписував учитель-майстер, голова товариства й ще кілька кушнірів. Цей документ отримав серед ремісників назву *визволок*... [10, с. 4]. Після цього челядник вимушений був складати іспит в іншого вчителя і тоді вже ставав майстром. Таких ремісників у цехах іменували *брати*, старші майстри – *старші брати*, новоприйнятих могли називати *молоді брати*. Позацехових ремісників називали *партачі* < *партачити* 'робити, виконувати що-небудь невміло або неохайно, недбало'. Обидві назви як літературні зафіксовані у ВТССУМ [9, с. 707]. Із часом ці лексеми перейшли до пасивного вжитку і в досліджуваних говірках почали повсюдно побутувати нормативні номени: *кушнір* 'фахівець, що вичиняє хутро зі шкіри та шиє хутрянні вироби', *кушнірство* 'ремесло кушнірів', *кушнірський* 'стосується до кушнірства' і, практично, рідко вживаною є дієслівна лексема *кушнірувати* 'бути кушнірем, займатися кушнірством', яку зафіксовано у Великому тлумачному словникові сучасної української мови [9, с. 476].

Найдавнішими і подекуди збереженими до наших днів, є перші хутрові вироби – *ко¹жухи* ‘довгий хутрянний одяг із рукавами, довгий зимовий одяг із барана хутром до середини’. У покутському фольклорі засвідчена приповідка: *лиха тому зима, в кого кожуха нема*. Опис давніх кожухів знаходимо в етнографічних матеріалах О. Кольберга, зібраних на території Покуття: «...взимку жінки і чоловіки носять довгі кожухи, що сягають нижче колін, із виправленої білої баранячої шкіри. Прикрашає кожух вузький комірець з чорного баранця. По швах вони вишиті зеленою або червоною вовною» [11, с. 314]. Ця спільнослов'янська назва відома майже в усіх говорах української мови і є літературною нормою [3, II, с. 492–493; 12, IV, с. 200].

Тисменицькі кушнірі славилися добрим пошиттям різних видів кожухів і специфічно їх оздоблювали: на кишенях робили «тисменицьку вишивку з трьох різнокольорових квіток із двома зеленими листочками». Замовлення на пошиття кожухів починали приймати від дня святого Іллі, про що свідчить приповідка: *на Іллі – свічка на столі* [10, с. 8]. Технологія пошиття кожуха є складною і до цього, крім майстра, залучали й інших членів сім'ї. Виправлену шкіру кушнір розкраював на великому довгому столі, який іноді називали *бл'ат* ‘верхня частина стола’ [6, с. 54; 7, с. 30], за допомогою форми (лекала) відповідно до знятої мірки. Назва *ле¹кало* – 1. Фігурна лінійка для викреслювання кривих ліній; 2. Тех. калібр (у 3 знач.) стала літературною [9, с. 484]. Спосіб покрою кожуха називали *пере¹гинанка*, очевидно, від *перегинати*. Далі шкіри зшивали за допомогою плоского шва, що іменували *л'є¹л'тиці(а)*. На зшиті місця накладали *венслики* ‘вузькі смужечки шкіри, очищені від вовни’. Цей процес називався *юру¹ван':им*. Етимологію назв *л'є¹л'тиці(а)*, *венслики* важко встановити, оскільки у відомих нам лексикографічних джерелах таких лексем чи подібних однокорневих форм не подибуємо. Назва дії *юру¹вати*, можливо, своєю внутрішньою формою пов'язана із ткацьким приладдям *юр'ко* ‘дерев'яна коротка трубка для намотування ниток на катушку’, що побутує в гуцульських говірках [3, с. 194], або із літературним *ю¹рок* ‘трубочка, зроблена зі стовбура бузини або іншого дерева, що використовується при змотуванні ниток у клубок», яке подає сучасний тлумачний словник [9, с. 1420]. На таке походження назви нашттовхує також форма венсликів, які подібні до розрізаної навпіл трубочки. На місці пахвин на шкірі, де була низенька шерсть, ушивали вставку, яка називається *пози¹цунок*, можливо, назва утворена від того, що цю вставку завжди пришивали в одному й тому ж місці, на одній позиції. Низ кожуха, його поли та краї рукавів обшивали *фарфл'ами* ‘маленькі смужечки шкіри з лапок без вовни’. Походження назви не вдалося з'ясувати, і її не зафіксовано у відомих нам лексикографічних джерелах.

За кольором шкір, які фарбували в давнину, використовуючи кору дуба, вільхи, бузини, а пізніше – органічні барвники, розрізняли червоні, коричневі, білі, зелені кожухи. Найбільшу популярність завойовували серед замовників червоні кожухи, які обкладали смушком. Довкола обкладу робили вишивку *крижикув'ан':им* < *криж* ‘хрест’, інша назва *козликком* плоскими чорними шовковими нитками, які мали назву *л'ацет*. Назву *ляцет* ‘шовковий шнур, яким оздоблюють кожух чи кіптарь’ знаходимо тільки в словнику «Скарби гуцульського говору: Березови» [13, с. 109], оскільки в цих селах і до сьогодні шиють кожухи. Заціпали кожухи на гачки з петельками, іменовані *коник* і *ко¹билка*.

Серед червоних кожухів за кроєм та фасоном розрізняли польські, які були довгими приталеними й розкльошеними. Такі кожухи виготовляли із якісних шкір, які називали ушляхетненими. Також шили для військових короткі червоні кожухи, що дістали назву *у¹ланс'кі* < *улан* – «У царській і деяких сучасних арміях – солдат або офіцер легкої кінноти» [9, с. 1292]. Білі кожухи називали *закопанс'кі*, мабуть, від назви польського міста Закопане, а короткі різнокольорові іменували *швабики*. Така назва кожуха утворена шляхом вторинної номінації від місцевої назви німецьких колоністів – швабів. Білі короткі кожухи називали ще *к'інта¹р'ими*; вони мали оздобу з кольорового сап'яну довкола шії, вздовж поли, на рукавах і кишенях. На досліджуваній території назви *к'ін¹тар*, *ки¹н¹тар*, *к'ін¹тарик* уживані також на позначення безрукавного кожуха, який,

на думку К. Матейко, є найдавнішим видом хутряної безрукавки, що була в минулому одночасно літнім і зимовим одягом. У дисертації О. Гавадзин досить докладно описано про побутування назви й реалії в покутських та інших західноукраїнських говірках, також вказано на її етимологію [2, с. 56–57].

У сьогоденнішньому мовленні тисменичан, як і покутян, спостерігаємо функціонування назви *ко^лжух* із семантикою ‘хутряна підкладка в зимовому одязі’, а також вона стала дериваційною базою для слів *ко^лжушок*, *ко^лжушок*, *ко^лжушина* та демінутива *ко^лжушинка*, що позначають короткий (до пояса) кожух, який переважно носять жінки. У покутських говірках лексема *ко^лжушок* має ширшу семантику, оскільки вона позначає ще ‘хутряну безрукавку’ і ‘хутряну підкладку у верхньому одязі’. У говірках Івано-Франківщини та межівних із ними буковинських, семантика похідних назв неоднакова. Так, у гуцульських говірках побутує назва *ко^лжушина* ‘кептар’ [4, с. 98]. У говірках Косівщини засвідчена ще назва *кожушинка* ‘старий кожух’ [13, с. 96]. У наддністрянських говірках *кожушина* – ‘матеріал, який пришивають на кожух’ [6, с. 211]. У бойківських говірках *кожушок* ‘пінка на пареному молоці’, а *кожуца* – 1 ‘кожушок без рукавів’; 2. ‘курчий кожух’, ‘короткий козушок’ [5, I, с. 364]. На Буковині поряд із такими назвами засвідчено ще *кувшина* ‘короткий жіночий кожух’ і *кувшинка* ‘зм. до кувшина’ [8, с. 237]. Назву *кожушок* ‘кожух’ фіксує Є. Желехівський [14, I, с. 355], а назви *кожушина*, *кожушанка* ‘хутро, шуба, кожух’, *кожушок* ‘зменшене від кожух’ подає Б. Грінченко [15, II, с. 263]. Деривати лексеми *ко^лжух* засвідчені в літературній мові: *кожушанка* ‘шуба з овечої шкіри, покрита зверху сукном’; *кожушаночка* ‘зменш. до кожушанка’; *кожушина* – 1. Не покритий тканиною козушок (у 1 знач.). // зневажл. Ношений поганенький кожух або козушок. 2. Вичинена овеча шкіра, а також шматки кожуха; *кожушинка* – ‘зменш. пестливе до *кожушина* 1.’ [9, с. 438].

Поряд із названими видами кожухів на досліджуваній території виготовляли кожухи з дублених шкір, які в мовленні старшого покоління носіїв говірок називають повсюдно *дублені ко^лжух*. Означальний компонент назви походить від однойменного розчину *дубила* ‘розчин з дубової кори’. Аналогічну номінацію фіксує також М. Негрич у гуцульських говірках [13, с. 66]. У мовленні середнього і молодшого покоління такий кожух називають *дубл’онка*, що є очевидним росіянізмом. Літературна мова знає назву *дубл’анка* як розмовне в ідентичному із говірковим значенням [12, II, с. 430; 9, с. 250].

До зимового одягу покутян належить *футро*, *футерко*, які в цих говірках вживані то як назви на позначення різного виду верхнього одягу, то як синонімічні між собою. У сусідніх говірках ці лексеми можуть мати також близьку семантику. Так, у бойківських говірках номен *футро* ‘шуба’, ‘кожух’ [5, II, с. 335]. У гуцульських – *футро* ‘підкладка’, ‘хутро’ [4, с. 199]; у буковинських такою назвою іменують підкладку верхнього одягу, переважно пальта, куртки [8, с. 608]. Як діалектну західноукраїнську назву із значенням ‘хутро’, ‘шуба’ її подано в сучасних лексикографічних джерелах [12, X, с. 657; 9, с. 1336]. Етимологи відзначають, що це семантично видозмінене запозичення з німецької мови, що потрапило до нас через польське посередництво [3, VI, с. 225].

Похідна назва *футерко* іменує в тисменицьких говірках чоловічу куртку з кримковим коміром, покриту сукном та з хутряним підбиттям покращеної обробки. В інших покутських та сусідніх говірках семантика назви може змінюватися або вживатися як дублетна до назви *футро* [2, с. 54–55]. Нормативні словники української мови подають *футерко*, як ‘діал.зменш.-пест. до футро’ [12, X, с. 657; 9, с. 1335].

У покутських говірках побутує також похідне утворення *футр’ївка* ‘підкладка у верхньому одязі, з тканини, підшивка’. Назву із подібною семантикою вживають і в інших західноукраїнських говірках, що засвідчують діалектні словники та лінгвістичні дослідження [5, II, с. 335; 8, с. 608; 6, с. 264; 2, с. 55]. У словнику лемківських говірок П. Пиртея поряд із зазначеною семантикою лексема *футр’івка* репрезентує ще й сему ‘2. обкладку печі вогнетривкою цеглою’ [7, с. 324]. Відзначимо також, що аналізоване слово відсутнє в літературній мові. На досліджуваній території поряд із наведеною вище назвою

в сучасному мовленні покутян переважають назви *n'іdk'ладка*, *h'іdшійка*, які є віддієслівними утвореннями з прозорою мотивацією – те, що підкладається, підшивається.

Інформатори зазначають, що в сильний мороз при їзді на санях тисменичани куталися в *бараhниц'у* ‘хутрове покривало із сукняним верхом’. Самої реалії нам не вдалося виявити, але назва в мовленні старшого покоління відома.

Починаючи з другої половини минулого століття в Тисмениці, як у приватному секторі, так і на виробництві, активно почали вичиняти шкури кроля, лисиці, нутрії, норки, бобра, які використовували для пошиття *шуб* ‘довгого верхнього одягу з хутра’. Номінація *шуба* з того часу і до сьогодні належить до активного вжитку покутян, ізолекси її сягають багатьох українських говорів. Слово є нормативним у значенні ‘верхній зимовий одяг із хутра, на хутрі (перев. з довгими полами)’ [12, XI, с. 554; 9, с. 1409]. Така назва верхнього одягу відома в слов'янських мовах, запозичена з арабської мови, очевидно, за німецьким та італійським посередництвом [3, VI, с. 484]. У сучасному мовленні покутян засвідчені похідні від *шуба* – *шубейка*, *шубеhи*, *полушубок*, *шубка*, які вживають із семантикою ‘шуба до коліна’. Демінутив *шубка* позначає також дитячу шубу. Назва *шуба* є твірною для номінацій *шубна фабрика* – ‘ВХО «Тисмениця»’, *шубний цех*, *шубний магаhзин*.

За нашими спостереженнями назви шуб залежать також від довжини, крою та фасону. У сучасному мовленні тисменичан популярною є назва *френч* на означення короткої до колін, приталеної норкової чи нутрієвої шуби. За даними етимологічного словника, *френч* «військова куртка з чотирма накладними кишнями і хлястиком»; запозичення з англійської мови; англ. french «французький»; назва одягу виникла від імені John French власне «Джон Французький» – прізвиська англійського фельдмаршала Дж. Д. Пінкстоуна [3, VI, с. 130]. Такої етимології, звичайно, носії говірки не знають, а пояснюють так походження назви: «Френч – це коротка шуба, а манто – то довга». Остання назва, є французьким запозиченням, пор. фр. manteau ‘плащ, пальто, манто, шинель’ походить від лат. mantellum ‘покривало, плащ’ [3, III, с. 387], стало літературним словом із семантикою «широке жіноче пальто, переважно хутряне» [9, с. 509]. Шуби, розшиті шкурами навпоперек, називають *попeч'речки*, а розкльошені від талії – називають *бал'еhтки*, або *гуhдешки*. Походження назви *балетка* мовці часто мотивують зовнішньою схожістю шуби із платтям балерини, однак, як відомо, *балетки* – це 1: легкі туфлі без підборів. 2. Пуанти [9, с. 35]. Щодо назви *шуба-гуhдешка*, то її походження нам не вдалося з'ясувати в носіїв говірки. За довжиною півшубки іменують ще *в'іс'імдиhс'іhтки*, *деhв'ідиhс'іhтки*, *мет'роуhки* – ті, що мають довжину відповідно 80 см, 90 см і 1 метр. Останнім часом популярними стали шуби-куртки, які називають *транс'формери*, оскільки у них відстібними є частини рукавів, а також відстібається частина хутряного манто. У мовленні людей старшого покоління поширена назва хутряної безрукавки – *кам'ізел'ка*, яка на досліджуваній території може ще іменувати будь-яку безрукавку, а також жилетку як частину чоловічого костюма-трійки. Із подібною семантикою назва побутує й в інших говорах і стала унормованою [13, с. 88; 5, I, с. 336–337; 8, с. 185; 6, с. 135; 7, с. 130; 9, с. 412].

Тисмениччина здавна славилася також майстрами-кушнірами, що виготовляли хутрові головні убори як чоловічі так, із другої половини ХХ ст., жіночі. Таких майстрів називали в минулому *ш'іпкаhр'і*, рідше *шапошники*. Західноукраїнський гіперонім *ш'еhпка* поширений на цій території в нормативному значенні ‘головний убір (перев. без полів, м'який, теплий)’ [12, XI, с. 407]. Поширення назви відоме в багатьох інших українських говорах [2, с. 130].

За даними етимологів, єдиної думки щодо походження лексеми не існує, хоч припускають можливість запозичення її через с.-в.-нім. із старофранцузької мови [3, VI, с. 378–379]. Дитячим видом такого убору є тут дериват *ш'еhпочка*, *ш'апочка*. У минулому на цій території носили чорні смушеві шапки, які називали *hкучма*. Така назва відома з двома значеннями: 1. «чоловіча зимова шапка»; 2. «довге, розпатлане волосся»; поширена в гуцульських, бойківських, наддністрянських і буковинських говірках [4, с. 108; 5, I, с. 400; 6, с. 157; 8, с. 245], а також ввійшла до реєстру сучасного тлумачного словника

української мови [9, с. 476]; вона є угорським запозиченням, порівняйте угор. *Kucma* ‘бараняча шапка’ [3, III, с. 168–169]. Засвідчено також, що на досліджуваній території в минулому молоді спортивні хлопці носили шапку *нар^ц'арку*. Таке найменування походить, мабуть, від місцевої назви лиж – *нар^{ти}* > *нар^ц'арка* [10, № 4, с. 8].

Серед сучасних назв чоловічих хутрових шапок виокремлюють назви за кроєм, формою, фасоном, способом пошиття, за іменами людей. Так, звичайну шапку-вушанку із шкур нутрії чи ондатри часто називають ще *іван*. За свідченням носіїв говірки, назва постала від того, «що ці шкури є дешевими і таку шапку може купити будь-хто, будь-який Іван». Чоловічі шапки спеціального фасону з норкової чи бобрової шкури, іменують *богдан* за подібністю до шапки Богдана Хмельницького, яку часто зображають на старовинних портретах. За іменами героїв фільмів назвали шапки з норкових шкур: *ватсон*, *ар^ц'но*, а назва шапки *хул^ц'ганка*, за поясненнями майстрів, постала від того, що «вона подібна до тих, що носять одеські хулігани у фільмах про це місто».

З метою здешевлення вартості шапок майстри часто шиють комбіновані варіанти головних уборів, поєднуючи цінні хутра із дешевшими: норкові із каракулевими, нутрієві з каракулем тощо. Такі зимові убори мають зовні вигляд суцільної норкової чи нутрієвої шапки, а, насправді, це ушляхетнене хутро є тільки зовні, а на вивороті такі шапки каракулеві й іменують їх *об^л'манки*; мотивація назви прозора.

Хутрянну шапку з пришитими клапанами (вухами) у вигляді кашкета називають *н^ц'імка* або *ватсон*, остання подібна до форми кашкета героя відомого фільму доктора Ватсона. Із новітніх запозичень назв чоловічих зимових головних уборів відзначимо хутрянний *б^л'ейзер*. Лексема утворена також семантичним способом від однойменної назви спортивного головного убору, що є запозиченням із англійської, пор. англ. *blazer* ‘яскрава спортивна куртка’ [16, 1, с. 129].

Оригінальність і вишуканість характерна для жіночих хутрових головних уборів і відповідно їхніх номінацій. Популярні хутрові шапки, які іменують *таб^л'у^т'тки*, *таб^л'етки*. Матеріалом для їх пошиття слугують шкури норки, стриженої нутрії. З цієї ж сировини шиють шапки *ж^о'кейочки*, *ж^о'кейки*, *ве^н'йерки*, різних фасонів *бе^н'рети*. До процесів номінації активно залучають жіночі та чоловічі власні імена як слов'янського, так і іншомовного походження, наприклад: хутрові шапки *Іра*, *Л^і'л'їя*, *Фен[']'і*, *Амура*, *Бетме^н*, *Шар^л'ей* тощо. Зазначені назви є наслідками семантичних перенесень у сфері побутової та онімної лексики, а також запозичень із різних мов. Останнім часом у сфері номінації хутрових виробів більш активними стають такі способи іменування, як словоскладання й основоскладання. Саме таким чином утворено назви *шуба-куртка*, *френч-ст[']'їйка*, нутрієва *шапка-хустка*, *хустка-кап[']'шон*.

У зв'язку з розвитком в останній час приватного сектору, де здійснюють усі процеси хутрового виробництва, а також потребою реалізації продукції відкрилася велика кількість хутрових магазинів та салонів. Вони мають цікаві номінації, мотивовані лексемою *хутро*, зокрема побутують такі ергоніми: *хутровий рай*, *хутрове місто*, *хутрова хата*, *хутрова галерея*, *салон хутра «Європа»*, *Vivat хутро*, а також працює ресторан «Шуба town».

Висновки та перспективи подальших досліджень. Таким чином, кушнірська лексика говірок Тисмениччини є складним ієрархічним структурно-семантичним утворенням у системі покутського говору та інших українських діалектів. У межах цієї ТГЛ виокремлюємо шість лексико-семантичних груп: назви сировини кушнірського ремесла, назви дій і процесів вичинки шкур, назви виконавців чи ремісників, назви інструментарію, назви приміщень, назви хутрових виробів, моделей та фасонів. У межах останньої ЛСГ виділено підгрупи назв жіночих, чоловічих та дитячих хутрових виробів.

Досліджувана ТГЛ демонструє спільні диференційні ознаки при творенні назв, зокрема домінантними серед них є ‘матеріал виготовлення’: *каракулева*, *нутрієва*, *норкова*, *песцева* шуба; ‘довжина’: *шуба*, *манто*, *полушубок*, *френч*; ‘спосіб виготовлення’: *безрукавка*, *поперечка*. Також диференціація при номінації відбувається й

за іншими ознаками, які менш виражені: ‘стать’, ‘зовнішній вигляд’, ‘крій’, ‘розмір’ тощо. Номінації кушнірства засвідчують різноманітність способів і засобів найменування, при цьому основним із них є афіксальне словотворення на ґрунті наявних в українській мові словотвірних ресурсів: *виз¹волок*, *кожу¹шина*, *кожу¹шок*, *фут¹р’їўка*, *шубка*. Поширеними є також складні найменування: *тисменицький кожух*, *норкова шуба*, *закопанський кожухок*, *хустка-капішон*. Досить продуктивна вторинна номінація хутрових виробів, зокрема її семантичний різновид, хоча дехто з дослідників вважає навпаки, що це малопродуктивний спосіб номінацій головних уборів на Прикарпатті [17, с. 81]. Унаслідок семантичної деривації найчастіше утворені чоловічі та жіночі головні убори: *хуліганка*, *обманка*, *німка*, *жокейочка*, *веєрок*, *таблетка*. Частина назв кушнірства є запозиченими, серед них переважають німецькі, угорські, французькі, італійські, англійські номінації. Мовою-посередником при запозиченнях, зазвичай, є польська.

Більшість номінацій досліджуваних говірок – загальнонаціональні утворення, хоча виявлено й чимало вузькорегіональних назв, порівняйте: *футро*, *футерко*, *швабик*, *поперечка*, *зудешка* ‘розкльошена шуба’, *водила* ‘особа, що супроводжує покупців хутра, підказуючи їм, де якісний товар’ тощо.

Результати проведеного дослідження відкривають перспективи для подальших студій, оскільки фактичний матеріал може бути використаний для укладання «Словника покутських говірок», є надійним та евристичним матеріалом для етнолінгвістичних досліджень.

Список використаної літератури

1. Коропенко И. В. Славянская терминология обработки кожи (названия сырья и ремесленников): автореф. дис... канд. филол. наук: 10.02.03 / Институт языковедения им. А. А. Потебни АН УРСР / И. В. Коропенко. – К., 1984. – 22 с.
2. Гавадзин О. Я. Назви одягу, взуття, головних уборів, прикрас Покуття: структура, семантика, ареалогія : дис.... канд. філол. наук /10.02.01/ ДВНЗ «Прикарпатський національний університет ім. В. Стефаника» / О. Я. Гавадзин. – Івано-Франківськ, 2014. – 369 с.
3. ЕСУМ – Етимологічний словник української мови: у 7 т. – Т. 1–6. – К.: Наук. думка, 1982–2012.
4. ГГ – Гуцульські говірки. Короткий словник / відп. ред. Я. Закревська. – Львів, 1997. – 232 с.
5. Онишкевич М. Й. Словник бойківських говірок: у 2-х ч. / М. Й. Онишкевич. – К., 1984. – Ч. 1–2.
6. Шило Г. Наддністрянський регіональний словник / Г. Шило. – Львів: Інститут українознавства імені І. Крип'якевича, 2008. – 288 с.
7. Пиртей П. С. Короткий словник лемківських говірок / П. С. Пиртей. – Івано-Франківськ: Сіверія М. В., 2004. – 364 с.
8. СБГ – Словник буковинських говірок / за ред. Н. В. Гуйванюк. – Чернівці: Рута. – 2005. – 688 с.
9. ВТССУМ – Великий тлумачний словник сучасної української мови / укл. В. Т. Бусел. – К.; Ірпінь: Перун, 2001. – 1440 с.
10. Лишега Л. Лиха тому зима, в кого кожуха нема / Л. Лишега. – Вперед. – № 13 від 19 січня 2018. – С. 4; № 4 від 26 січня 2018. – С. 8; № 5 від 2 лютого 2018. – С. 8.
11. Кольберг О. Покуття. Етнографічний опис / Здійснив Оскар Кольберг. – Т. 1. – Краків, 1882. – Наукові записки Інституту народознавства. – Івано-Франківськ, 2006. – Вип. 9–10. – С. 306–334.
12. СУМ – Словник української мови: в 11-и т. – К., 1970–1980.
13. Негрич М. Скарби гуцульського говору: Березови / М. Негрич. – Львів: Ін-т українознавства, 2008. – 224 с.
14. Желехівський Є., Недільський С. Малоруско-німецький словар / Є. Желехівський, С. Недільський. – Т. I–II. – Львів, 1885–1886.
15. Грінченко Б. Словарь української мови: у 4-х т. / Б. Грінченко. – К., 1907–1909.
16. АУС – Англо-український словник. – К., 1996. – Т. 1.
17. Грещук В. В. Найменування головних уборів на Прикарпатті. Етнос і культура / В. В. Грещук. – 2003. – № 1. – С. 79–82.

References

1. Koropenko Y. V. (1984). *Slavic terminology of leather processing (names of raw materials and artisans)*. Avtoref. dys... kand. fylol. nauk: 10.02.03 / Ynstytut zazykovedenyya ym. A. A. Potebny AN URSR. K. (in Russ.)
2. Havadzyn O. Ya. (2014). *The names of clothing, shoe, main attires, decorations of Pokuttia: structure, semantics, and areology*. Dys.... kand. filol. nauk /0.02.01/ DVNZ «Prykarpatskyi natsionalnyi universytet im. V. Stefanyka». Ivano-Frankivs'k (in Ukr.)

3. *Etymolohichnyy slovnyk ukrayinskoyi movy: u 7 t.* (1982–2012). T. 1–6. K.: Nauk. dumka (in Ukr.)
4. *Hutsulski hovirky.* Korotky slovnyk (1997). Vidp. red. Ya. Zakrevs'ka. L'viv (in Ukr.)
5. Onyshkevych M. Y. *Slovnyk boykivskyyi hovirok: u 2-kh ch.* (1984). K., 1984 (in Ukr.)
6. Shylo H. *Naddnistriansky rehionalnyy slovnyk* (2008). Lviv: In-t ukrayinoznavstva (in Ukr.)
7. Pyrytey P. S. (2004) *Korotky slovnyk lemkiivskyykh hovirok.* Ivano-Frankivsk: Siveriya M. V. (in Ukr.)
8. *Slovnyk bukovynskyykh hovirok* (2005). Chernivtsi: Ruta (in Ukr.)
9. *Velykyy tlumachnyy slovnyk suchasnoyi ukrayinskoyi movy* (2001). Ed. V. T. Busel. K.; Irpin: Perun (in Ukr.)
10. Lysheha L. *Lykha tomu zyma, v koho kozhukha nema.* Vpered. (Forward). № 13 vid 19 .01. 2018, № 4 vid 26 01. 2018; № 5 vid 2 .02. 2018. (in Ukr.)
11. Kalberg O. (2006). Pokuttya. Ethnographic collection. Zdiysnyv Oskar Kalberg. T. 1. Krakiv. *Naukovi zapysky Instytutu narodoznavstva.* Ivano-Frankivsk. 306–334 (in Ukr.)
12. Slovnyk ukrayinskoyi movy: v 11-y t. (1970–1980). K. (in Ukr.)
13. Negrych M. (2008). *Skarby hutsulskoho hovoru:* Berezovy. Lviv: In-t ukrayinoznavstva (in Ukr.)
14. Zhelekhivskiy Ye., Nedil'skiy S. *Malorusko-nimetsky slovar* (1885–1886). T. I–II. L'viv (in Ukr.)
15. Hrinchenko B. *Slovar ukrayinskoyi movy: u 4-kh t.* (1907–1909). K. (in Ukr.)
16. *Anhlo-ukrayinskyy slovnyk.* (1996). T.1. K. (in Ukr.)
17. Greshchuk V. V. (2003). Naymenuvannya holovnykh uboriv na Prykarpatti. *Ethnology and culture.* № 1. 79–82 (in Ukr.)

BIHUSJAK Myhailo Vasylovych

Candidate of Philological Sciences (Ph.D.), Associate Professor at the Department of Ukrainian language PreCarpathian National University by V. Stefanyk
e-mail: bihusjak@ukr.net

KUSHNIR'S VOCABULARY IN THE DIALECTS OF TYSMENYTSYA REGION: STRUCTURAL-SEMANTIC, NOMINATIVE AND DYNAMIC ASPECTS

Abstract. Introduction. *Kushnir's craft belongs to ancient types of crafts and at the time of its occurrence considerably outstrips such folk crafts as weaving, pottery, blacksmithing. However, the vocabulary that replaces fur coats, the processes of making skins, key figures and their tools, the names of fur products, etc., have not yet attracted the attention of linguists.*

Currently, research by I.V.Koropenko is the only known one, in which the Slavic terminology of skin cultivation with the predominant orientation to the Russian language is considered. Separate names of this thematic group have progressively become objects of description in the study of O.Ya. Gawadzin at the description of the nominations of the winter coats.

Purpose. *The purpose of the study is structural-semantic, etymological, nominative and dynamic analysis of the specified segment of household vocabulary. The object of the observation were dialectal names, which are associated with a fur coat industry, which from the XVI century. and today it develops in the city of Tysmenytsya and surrounding Pokut villages, where in private workshops the various types of skins that are made of fur clothes to include men's and women's hats.*

Methods. *The article uses a set of methods: the descriptive method contributed to the implementation of the lexical-semantic analysis of the names of leather finishes, masters, implements and fur products of the Pokuttya dialects, where the researched area belongs; a comparable method is used in the process of determining the specifics of the use of this vocabulary in the Pokutsk dialects in comparison with other dialects of the Ukrainian language; also, the method of component analysis is used to describe the semantics of words.*

Result *It is proved that the TGL of fur industry in the Pokutsk dialects is a complex hierarchical structural-semantic formation, within which six lexical-semantic groups are singled out. It also establishes common differential features in the production of definitions.*

Originality *For the first time, the composition, structural organization, motives of the nomination, the genesis of the furry production of the dialects of Pokuttya were researched. The relation of this segment of the Pokutsky lexicon to the corresponding segments of the dictionary of other Ukrainian dialects and the literary language were established.*

Conclusion *The collected actual lexical material can be used for the conclusion of the «Dictionary of Pokutsk dialects», as well as a heuristic basis for ethnolinguistic studies.*

Key words: *Pokutsky dialects, lexical-semantic group, nomination, motivational models, dynamic processes.*

Надійшла до редакції 13.03.18

Прийнято до друку 15.03.18